

27.4.2007

Dnro 2589/4/05

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Petri Jääskeläinen

Esittelijä: Oikeusasiamiehensihteeri Kristian Holman

LÄÄKKEIDEN JAKAMINEN JA FYYSISEEN KOSKEMATTOMUUTEEN PUUTTUMINEN VANKILASSA

1 KANTELU

A pyysi 31.8.2005 päivämässään kirjeessä eduskunnan oikeusasiamiestä tutkimaan Pelson vankilan vanhemman vartijan B:n menettelyä lääkkeidenjaon yhteydessä. A kertoi B:n käyneen häneen käsiksi ottamalla niskasta kiinni ja riepottelemalla häntä.

---

3 RATKAISU

3.1 Selvityksistä ilmenevä tapahtumienkulku

A kertoi 9.9.2005 puhelimitse kuultuna olleensa lääkkeiden jaossa samaan aikaan C-nimisen vangin kanssa. A kertoi edelleen kieltäytyneensä ottamasta "hullun lääkkeitä" ja aikoneensa heittää ne roskakoriin tarkoituksenaan ottaa vain allergialääke, jolloin vanhempi vartija B oli tarttunut A:ta kädellä niskasta kiinni ja sanonut hänelle, että kaikki lääkkeet on otettava. Tapahtuman seurauksena A oli ottanut lääkkeensä.

Tapahtuman todistajaksi nimetty C on 22.9.2005 puhelimitse kuultuna kertonut A:n kieltäytyneen ottamasta kaikkia lääkkeitään ja tästä syystä vanhempi vartija B oli välittömästi tarttunut häneen kahdella kädellä kurkusta ja niskasta kiinni pitämällä. C:n mukaan B oli irrottanut otteensa vasta A:n kehotuksen jälkeen.

Vanhempi vartija B on kantelun johdosta antamassaan selvityksessä kertonut kantelunalaisesta tapahtumasta seuraavasti: "*Vankeusvanki A oli hakemassa iltalääkettänsä ko. iltana ja hän alkoi valikoimaan lääkkeitään vastoin RISEN (Rikosseuraamusvirasto) ylilääkärin määräystä. Ko. Vanki korotti ääntään ja sanoi, ettei hän syö kaikkia lääkkeitä. Hänelle sanottiin että ne on syötävä kaikki tai ei mitään. Tällaiset ohjeet meille on annettu. Menin ko. vangin viereen ja tartuin häntä kädestä kiinni ja sanoin että ne on syötävä, johon vanki sanoi että päästä irti, otan ne kaikki. A otti kaikki lääkkeet ja tilanne raukesi siihen.*"

Rikosseuraamusvirasto on hankkinut myös puhelimitse selvitystä lääkkeidenjakotilaisuudessa läsnä olleelta vanhempi vartija D:ltä. Selvitys on sisällytetty lausuntoon. D:n mukaan A oli ryhtynyt valitsemaan lääkkeitä, jolloin D ja B olivat sanoneet hänelle, ettei valikointi ole sallittua. D:n mukaan B oli tarttunut A:ta kädestä kiinni. D:n mukaan B ei tarttunut A:ta niskasta tai kurkusta kiinni.

3.2

Oikeusohjeet

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 6 §:n 1 momentin mukaan potilasta on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan. Jos potilas kieltäytyy tietyistä hoidosta tai hoitotoimenpiteistä, häntä on mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan muulla lääketieteellisesti hyväksyttävällä tavalla.

Terveystieteiden ammattihenkilöistä annetun lain 22 §:n mukaan laillistettu lääkäri päättää potilaan lääketieteellisestä tutkimuksesta, taudinmäärityksestä ja siihen liittyvästä hoidosta, mihin kuuluu myös lääkehoito. Lääkkeen määrääjällä on vastuu siitä, että lääkehoito on lääketieteellisesti perusteltua ja potilaalle turvallista.

Tapahtuma-aikana ja ennen 1.10.2006 voimassa olleen rangaistusten täytäntöönpanosta annetun lain 2 luvun 11 b §:n 1 momentin mukaan jos vanki yrittää karata tai tekee vastarintaa vartijalle taikka muulle, jonka tehtävänä on estää karkaaminen tai joka on ohjaamassa vankia järjestykseen, on tällä oikeus käyttää sellaisia karkaamisen estämiseksi tai järjestyksen ylläpitämiseksi tarpeellisia voimakeinoja, joita voidaan olosuhteisiin nähden pitää puolustettavina. Laki on sama, jos kysymyksessä olevissa tapauksissa vastarintaa tekee joku muu kuin vanki.

Ennen 1.10.2006 voimassa olleen vankeinhoitoasetuksen 6 §:n 1 momentin mukaan vangin on noudatettava rangaistuslaitoksen järjestysmääräyksiä sekä laitoksen henkilökunnan antamia määräyksiä ja ohjeita. Vangin on käytäydyttävä rangaistuslaitoksen henkilökuntaa ja muita vankeja kohtaan asiallisesti.

3.3

Muut ohjeet

Pelson vankilan ylilääkäri E on 15.11.2004 ohjeistanut kirjallisesti Pelson vankilan henkilökuntaa Rikosseuraamusviraston ylilääkäri F:ltä saadun ohjeistuksen perusteella. E:n antamassa kirjallisessa määräyksessä todetaan mm. seuraavasti: "*Lääkkeiden valikointia ei sallita. Lääkkeistä, joita vanki ei halua ottaa, on raportoitava poliklinikalle.*"

Vankeinhoitolaitoksen johtava ylilääkäri F on 17.1.2006 puhelimitse kuultuna kertonut allekirjoittaneelle esittelijälle, että hän on suullisesti ohjeistanut vankilan lääkäreitä siten, ettei lääkkeiden valikointia tule sallia. F perustelee noudatettavaa menettelyä sillä, että lääkäreiden määräämien lääkkeiden annostuksen muuttamisella tai valikoinnilla voi joissain tapauksissa olla haitallisia

terveysvaikutuksia. F:n mielestä on kuitenkin selvää, ettei vankia voida pakottaa ottamaan hänelle määrättyjä lääkkeitä, vaan on pyrittävä selvittämään syy, miksi vanki ei jotain lääkettä halua ottaa.

3.4

Kannanotto

3.4.1

Lääkkeiden jakamista koskeva menettely

Vanhempi vartija B kertoo tarttuneensa A:ta kädestä ja sanoneensa tälle, että kaikki lääkkeet on syötävä "tai ei mitään". Selvityksen perusteella B lienee pyrkinyt ilmaisemaan, että A joko ottaisi kaikki hänelle määrättyt lääkkeet tai hän jäisi kokonaan ilman lääkkeitä.

B kertoo noudattaneensa terveydenhuoltohenkilöstön ohjeistusta kieltää lääkkeiden valikointi. Saadun selvityksen liitteenä on Pelson vankilan ylilääkäri E:n laatima ohje, jossa todetaan, ettei lääkkeiden valikointia tule sallia. Ohjeessa todetaan myös, että lääkkeitä, joita vanki ei halua ottaa, on raportoitava poliklinikalle.

Potilaan itsemääräämisoikeudesta johtuu, ettei hänen ole pakko ottaa hänelle määrättyä lääkitystä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että lääkkeiden ottamisesta kieltäytymisellä mahdollistettaisiin esimerkiksi lääkkeiden säilyttäminen suuremman ja lääkityksen vastaisen kerta-annoksen nauttimista varten. Tällöin on kysymys lääkkeiden väärinkäytöstä, jonka estäminen kuuluu lääkkeiden antajalle, eli käytännössä lääkkeiden jaosta vastaavalle vartiohenkilöstölle.

Vankilan henkilökunnan on huolehdittava, että lääkkeet nautitaan asianmukaisesti ja lääkärin antamien ohjeiden mukaan väärinkäytösten estämiseksi. Lääkityksen muuttamisesta voi päättää vain lääkäri. Jos vanki kieltäytyy ottamasta joitain lääkkeitä, vartijalla ei edellä mainittu ohjeistus huomioon ottaen näyttäisi olevan muuta mahdollisuutta kuin evätä kaikki lääkkeet ja ilmoittaa asiasta terveydenhuoltohenkilöstölle. Kyseistä menettelyä voidaan kuitenkin pitää ongelmallisena siltä osin, että lääkkeiden eväämisellä tosiasiallisesti puututaan potilaan itsemääräämisoikeuteen. Mielestäni lääkityksen kieltäminen potilaan itse halutessa valita nauttimansa lääkkeet on luonteeltaan sellainen toimenpide, josta päättäminen ei kuulu vartijahenkilöstölle vaan terveydenhuollosta vastaaville. Vartijan ei tulisikaan asettua sellaiseen "välikäteen", että hän tulisi päättäneeksi siitä, annetaanko potilaalle tietynsisältöinen lääkitys vai ei.

On myös huomattava, että vangin valikoidessa ja ottaessa vain osan hänelle määrättyistä lääkkeitä, hän on itse vastuussa mahdollisista valikoinnista johtuvista haitallisista terveysvaikutuksista. Jos taas lääkkeiden saanti evätään vartijahenkilöstön toimesta kokonaan vangin suorittaman valikoinnin johdosta, lääkkeiden saamatta jääminen ei johdu pelkästään hänen omasta tahdostaan, jolloin myöskään vastuukysymystä mahdollisista haitallisista terveysvaikutuksista ei voida pitää yhtä selvänä.

Näistä syistä katson lääkkeiden valikoinnin kieltävän ohjeen olevan ongelmallinen. Sinänsä ohjeen soveltamisessa käytännössä ei liene ongelmia, mikäli vangin (potilaan) ryhtyessä valikoimaan hänelle määrättyjä lääkkeitä lääkkeidenjaon yhteydessä, terveydenhuoltohenkilöstöön olisi saatavissa välittömästi yhteys mahdollisista jatkotoimenpiteistä päättämiseksi. Käytännössä välitöntä yhteyttä ei kuitenkaan ole aina mahdollista saada.

Rikosseuraamusvirasto on 8.9.2006 antanut ohjeen Vankeinhoitolaitoksen lääkehuollosta (nro 12/011/2006). Ohjeessa todetaan lääkkeiden antamisen osalta että lääkkeiden antajan on seurattava ja valvottava esim. vankia puhuttamalla, että lääkkeet tulevat nautituksi asianmukaisesti. Väärinkäytöksestä tulee ilmoittaa terveydenhuoltohenkilöstölle (ei ota lääkettä tai ottaa vain osan lääkkeistä tms.). Pidän annettua ohjeistusta tältä osin tyydyttävänä. Saatan kuitenkin Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikön harkittavaksi, olisiko ohjetta edellä esittämieni näkökohtien johdosta syytä täydentää.

3.4.2

Fyysiseen koskemattomuuteen puuttuminen

A:n ja hänen nimeämänsä todistajan käsityksen mukaan vanhempi vartija B oli käynyt A:han käsiksi sillä tavoin, että tapahtumaa tulisi arvioida pahoinpitelyrikoksena. B on puolestaan kantelun johdosta antamassaan selvityksessään kertonut tarttuneensa A:ta kädestä kiinni. Syynä menettelylleen B on kertonut, että A oli korottanut ääntänsä ja ilmoittanut, ettei hän syö kaikkia lääkkeitä. B on selvityksessään myös kertonut A:n käyttäytymisen vankilassa olleen heikkoa sekä myös eräästä toisesta vastaavanlaisessa tilanteessa tapahtuneesta vartijan tuolilla uhkaamisesta, johon A oli syyllistynyt.

Tältä osin totean, että asiasta on esitetty ristiriitaista selvitystä. Koska asiaa ei ilmeisesti ole mahdollista selvittää enempää, katson jääneen näyttämättä, että B olisi tarttunut A:ta kurkusta ja niskasta sekä vielä "riepotellut" häntä A:n kertomalla tavalla. Selvitettynä pidän sen sijaan, että B on tarttunut A:ta kädestä kiinni.

Toimenpiteellä on puututtu A:n fyysiseen koskemattomuuteen ja hän on kokenut sen loukkaavana. Kun vankia ei ole oikeutta pakottaa nauttimaan hänelle määrättyjä lääkkeitä, B:llä ei myöskään ole ollut oikeutta puuttua vangin fyysiseen koskemattomuuteen hänen kieltäytyessään nauttimasta hänelle määrättyjä lääkkeitä. Henkilökohtainen koskemattomuus on tärkeä perusoikeus ja perusteet tähän perusoikeuteen puuttumiseen on määriteltävä laissa riittävän tarkkarajaisesti ja täsmällisesti sekä oikeasuhtaisesti tavoiteltavaan päämäärään nähden (esim. PeVL 26/2004 vp, s. 5).

Saadun selvityksen ja edellä toteamani perusteella katson, ettei B:llä ole ollut lakiin perustuvaa oikeutta puuttua A:n fyysiseen koskemattomuuteen häntä kädestä kiinni tarttumalla hänen selvityksessään ilmi tuodun käyttäytymisen (äänen korottaminen ja lääkityksestä kieltäytyminen) johdosta. Ottaen kuitenkin huomioon B:n toimenpiteen laadun ja tilanteen kokonaisuutena, pidän riittävänä toimenpiteenä kiinnittää vanhempi vartija B:n huomiota siihen, ettei

henkilökohtaiseen koskemattomuuteen saa puuttua ilman laissa säädettyä perustetta.

4

TOIMENPITEET

Saatan edellä kohdassa 3.4.1 esittämäni käsityksen ja esityksen Vankeinhoitolaitoksen terveydenhuoltoyksikön tietoon ja harkittavaksi.

Kiinnitän Pelson vankilan vanhemman vartijan B:n huomiota edellä kohdassa 3.4.2 toteamaani fyysiseen koskemattomuuteen puuttumisen edellytyksistä.

Ilmoitan ratkaisustani myös Rikosseuraamusvirastolle.

Muihin toimenpiteisiin kirjoitus ei anna aiheutta.